

Йорданка ГЕОРГИЕВА-ОКОН

Ягелонски университет

Краков, Полша

jordanka.georgiewa-okon@uj.edu.pl

**ЗА НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА ГОВОРИТЕ НА
ТЮРКОЕЗИЧНИТЕ ЦИГАНИ ОТ
СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ,
ЖИВЕЕЩИ В ПОЛША**

Jordanka GEORGIEWA-OKOŃ

Jagellonian University

Kraków, Poland

jordanka.georgiewa-okon@uj.edu.pl

**A FEW REMARKS ON THE LANGUAGE
OF TURKISH-SPEAKING BULGARIAN
ROMA IN POLAND**

The Turkish-speaking Roma, also known as the Horahane Roma, represent various ethnographic groups who share the same religion, Islam. A portion of Bulgarian Muslim Roma have adopted the Turkish language. Representatives of these communities who are currently living and working in Poland and Germany speak an interesting language, which is a mixture of Turkish, Bulgarian and Romany, with some elements of Polish.

Keywords: Turkish-speaking Bulgarian Roma, Turkish dialects.

Въведение

Настоящата разработка е част от по-обемно изследване, съсредоточено върху езика на туркоезични цигански общности от България, живеещи в Полша.

Туркоезичните цигани в България, или така наречените хорахане рома, представляват съвкупност от различни етнографски цигански групи, изповядващи ислям. Заобикалящото ги население обикновено ги нарича „турски цигани“. Тази хетерогенна общност има доста сложна идентичност, поради процеса на размиване на границите между отделните групи от една страна и диференцираното им самосъзнание, което ги насочва към турската или циганската етническа общност от друга. В началото на миналия век те все още са се делили на отделни групи в зависимост от практикуваните занаяти, начина на живот и др., но днес тези различия на практика не съществуват и критериите

за разграничение са други – език, етническо самосъзнание и религиозна принадлежност.

Според тези маркери Славкова обособява четири основни подразделения турски цигани (Славкова 2004: 33):

I. тип

– имат самосъзнание на рома, в една или друга степен със запазени групови деления;

– говорят романес;

– бивши мюсюлмани, голяма част от тях са евангелисти в настоящия период (калайджии от Северозападна България, ерлии от Средна Западна България, къткаджии [или музиканти] от Източна България, загунджии от Бургаско, айдии от Ямболско и др.).

II. тип

– имат самосъзнание на хорахане рома (турски цигани) в една или друга степен със запазени групови деления;

– говорят романес, а част от тях и турски език;

– някои от тях запазват исляма като предпочитана религия, други са мюсюлмани по групова принадлежност; отделни представители приемат евангелизма (камчибойлии от Източна България, футаджии от Хасковско, фичири от Старозагорско, кошничари от Шуменско и Сливенско, загунджии от Североизточна България, айдии от Югоизточна България и др.).

III. тип

– имат самосъзнание на турски цигани (хорахане рома), без запазени групови деления;

– говорят романес, а част от тях и турски език;

– мюсюлмани по групова принадлежност или спазват част от ислямската културна традиция; днес голяма част от тях са евангелисти (срещат се по територията на цялата страна).

IV. тип

– имат турско самосъзнание, особено демонстрирано пред непознати, или се определят неутрално като миллет;

– говорят турски език;

– мюсюлмани, но често се срещат случаи техни представители да са приели евангелизма (“турчеещи се” и миллет, живеят по различни места в Източна България).

Миллет

Групата *миллет*, чиито говори ме интересуват, спада към четвъртия тип турски цигани. Според досегашните изследвания (Кючуков 1994; Марушиакова, Попов 1993, 2000; Marushiakova, Popov 1999 и др.) езикът на турскоезичните цигани (в това число и на *миллет*) представлява „балкански турски“, наричан от някои автори „българско-турски“ или „българско-тюркски“ (Христов, Янков 1989: 45), но анализът на езиковия материал показва, че вербалната комуникация в рамките на тази общност е реализирана посред-

ством три езика – романес, турски и български. Всеки език в известен смисъл изпълнява ролята на функционален стил в общуването помежду им. Представители на тази общност, живеещи в Полша, използват още един интересен хибриден език, възникнал на основата на два, а всъщност три езика – романес, турски и български, с полски и немски лексикални елементи.

Проучванията са направени въз основа на анализиран транскрибиран текст (ок. 1500 страници) от аудиофайлове (ок. 120 часа). Всички информатори са цигани от групата *миллет* от Североизточна България. Самоопределят се като *миллет* (мъжете са *миллет*, жените *миллет къз*) или *цигани*, тур. *çingene* (по този начин се самоопределят само мъжете). Обитават местности в централната част на Полша.

Изследван е материал от записи на разговори между лица от двата пола. Участват 27–30 души:

- 4 жени на възраст от 23 до 36 години,
- 5 деца на възраст от ок. 4–5 до ок. 7–8 години,
- 15–20 мъже на възраст от 25 до 42 години.

Тези приблизителни данни в случая са резултат от факта, че без точен фоноскопски анализ е невъзможно да се определи прецизно броят на събеседниците и тяхната идентификация (дали даден субект е известно вече лице или нов участник в разговора). Проблемите с идентифицирането на говорещите лица се появяват преди всичко, когато мъжете са под въздействие на наркотици и алкохол, което променя тембъра и начина на артикулация, а също така и в случаите, когато събеседниците са повече на брой (три, четири и повече лица), а дискусиите твърде емоционални.

Разговорите обхващат теми, свързани главно с криминалния свят (общо ок. 100 часа разговори, в които участват главно мъже) и ок. 20 часа разговори на битови, ежедневни теми между членове на семействата, живеещи в Полша и в България.

Романес

Според наблюдения ми романес е езикът на домашното общуване. Анализът на материала, с който разполагам, води до извода, че децата на възраст до около 7–8 години говорят само или главно романес. Родителите помежду си използват също романес, но в общуването с членове на *миллет* извън семейството, както и с представители на други цигански общности използват турски.

Турски език

Турският език е език на възрастните. На турски общуват членовете на общността, както в рамките на семейството, така и извън него. Говорят диалект от групата на източнорумелийските говори. Турският език на представителите на групата *миллет*, живеещи в Полша се вписва в общата картина на източните румелийски диалекти, описани и класифицирани от Немет (Nemeth 1956). По-долу представям някои от по-характерните особености на диалекта.

По-характерни фонетични особености:

– депалатализация на гласните *ö* и *ü* в позиция след съгласна: *g'ol* – езеро, *g'ordi* – видя, *d'us* – цял, изцяло, и др.

– стесняване на неударени гласни: *uni* – него, *unnar* – те, и др.

– прејотация: *jel* – ръка, *jet* – месо, *jetti* – направи, *juld'u* – умря, и др.

По-характерни морфологични особености:

– добавяне на български деминутивни наставки към лични имена: *Ismailču*, *Hasanču*, и др.

– нетипично за турския език изразяване на биологичния род чрез български наставки: *aptalka* – глупачка, *burgazlijka* – момиче от Бургас, и др.

– повторение на притежателния суфикс за 3 л.: *ellerisi* – ръцете му, *arabalaräsä* – колите му, и др.

– субстантивирание на числителните имена: *ikiler* – двете, двамата, *d'ortler* – четирите, четиримата, и др.

– употреба на кратката форма на възвратното лично местоимение *si* в съчетание с турски глаголи: *al si, be!* – вземи, вземи си, *aldäm si* – взех си, *gittim si* – отидох си, и др.

– употреба на кратките винителни форми на личните местоимения *go*, *я*, *gi*: *jazdän mi gu?* – записа ли го (името на лекаря)? *bärak ja, be!* – остави я (жената)!, *al si gi* – вземи си ги, и др.

Промени в глаголната система:

– императивът и оптативът се сливат;

– сегашно и сегашно бъдеще време се сливат, като бъдеще време поема някои функции на сегашно бъдеще време;

– минало неопределено време разширява значението си за сметка на минало свършено време;

– преизказната свидетелска и несвидетелска форма на сегашно време напълно изчезват за сметка на съответните форми на сегашно бъдеще време (същото се наблюдава и в условно наклонение);

– разширява се употребата на предикативните суфикси за сметка на глагола *olmak* – ставам, бивам.

При анализа на езиковия материал отбелязах няколко характерни по-скоро за западните румелийски диалекти архаизми (фонетични, морфологични и лексикални) от типа: *kendü* – сам, себе си, самият, *seniñ* – твой, *soñra* – след, после, *deñiz* – море, *şoparlar* – циганчета, и др.

Лексикалните особености на този диалект зависят от начина, по който се е формирал и развивал говорът, а същевременно отразяват до известна степен речниковите особености на съседните български говори. Въз основа на ограничения материал, с който разполагам, не мога да определя, дали циганите от групата *миллет*, живеещи в Полша, употребяват турски неологизми. Обикновено термини и понятия, свързани с ежедневието са наричани с български думи от типа: *светофар*, *кръстовище*, *прахосмукачка* и др.

Български език

Българският език е най-престижен, с най-висок статус. Използван е в ситуации, изискващи употребата на официално-деловия функционален стил. Тук още веднъж трябва да се подчертае, че противно на доминиращото в българската научна литература мнение, *миллет* не се смятат за турци, а за цигани (поне живеещите в Полша). Българският език е използван в случаите, когато са обсъждани, или уреждани официални, нелични (в смисъл делови) въпроси, изискващи отдаване на почит към събеседника или ситуацията. Мъжете обикновено владеят добре български, което показва, че са участвали в българската образователна система и са получили формално образование в български училища. Жените обикновено не знаят български или слабо владеят езика – разбират, но не говорят или говорят с характерните за този тип билингви грешки, описани от Христо Кючуков (Кючуков 1997). Тези жени вероятно не са имали възможността да посещават българско училище или преждевременно са го напуснали.

Като цяло ромската общност в България има по-ниска степен на образование, по-висок процент неграмотност, по-висок брой преждевременно напуснали училище, по-ниско присъствието на ученици от ромски произход във висшето образование и по-нисък успех в училище, но въпреки това степента на владеене на български език на представителите на тази общност живеещи в Полша, според анализирания материал (ако съдим по разговорите в рамките на ежедневната комуникация), е сравнителна висока.

Хибриден език

Освен описаните по-горе езици, мъжете *миллет* използват един хибриден „работен“ език. Това е езикът, на който са обсъждани всички престъпни деяния и подготовката за тяхното изпълнение. Няма отбелязани случаи на разговори с деца или жени на този език. Съставен главно от турска лексика с елементи на български, романес, полски и немски (единични лексеми, главно топоними). Част от турската лексика променя своето речниково значение. Синтаксисът е индоевропейски, няма строги граматически правила. Силно опростена е глаголната система. Осъзнавайки вероятността да бъдат подслушвани, разговарящите се стараят да употребяват не повече от 1-2 български думи в едно изречение. Често вплитат в речта си сентенции, мъдрости и афоризми на български език, което обикновено предизвиква еднозначна реакция от страна на събеседниците: *Не говори на български!*

Варианти на този хибриден „работен“ език използват и представители на други цигански общности, живеещи в Полша, помежду си и в общуването с турци (които вероятно разбират, но не говорят).

Заключение

Циганските общности в България са твърде слабо проучени. Повечето от изследванията са извършени по поръчка на правителството или на различни фондации за защита правата на човека с конкретна цел, която обикновено е

политическа. Сериозни научни трудове са издадени главно в областта на етнографията и обредността. За съжаление, що се отнася до езиковедските проучвания, освен разработките касаещи романес, на практика никой все още не е се опитал да опише и класифицира турските диалектите на българските цигани.

Изследването на езиците на циганските общности в България не е лесна задача поради силната затвореност на някои групи и недоверието им към онези, които не са членове на общността. Това ражда необходимостта да се използват всички възможни средства и инструменти за анализ, тъй като благодарение на това получаваме възможност да попълним белите петна в лингвистичната карта на българската народностна територия и да анализираме уникални отношения между езикови общности в диахронен и синхронен план.

ЛИТЕРАТУРА

Кючуков 1993: Кючуков, Хр. Кратка психологическа характеристика на циганите мюсюлмани в България. // *Етническата картина в България (Проучвания 1992)*. София, 29–32. **Kyuchukov 1993:** Kyuchukov, Hr. Kratka psihologicheska harakteristika na tsiganite myusyulmani v Balgaria. // *Etnicheskata kartina v Balgaria (Prouchvania 1992)*. Sofia, 29–32.

Кючуков 1994: Кючуков, Хр. Турските цигани в Североизточна България. // *Аспекти на етнокултурната ситуация в България*. София, 129–131. **Kyuchukow 1994:** Kyuchukov, Hr. Turskite tsigani v Severoiztochna Balgaria. // *Aspekti na etnokulturnata situatsia v Balgaria*. Sofia, 129–131.

Кючуков 1997: Кючуков, Хр. *Лингводидактични проблеми на обучението при ранен билингвизъм*. София. **Kyuchukov 1997:** Kyuchukov, Hr. *Lingvodidaktichni problemi na obuchenieto pri ranen bilingvizam*. Sofia.

Марушиакова, Попов 1993: Марушиакова, Е., В. Попов. *Циганите в България*. София: Клуб'90. **Marushiakova, Popov 1993:** Marushiakova E., V. Popov. *Tsiganite v Bulgariya*. Sofia: Klub'90.

Марушиакова, Попов 2000: Марушиакова, Е., В. Попов. *Циганите в Османската империя*. София: Литавра. **Marushiakova, Popov 1993:** Marushiakova E., V. Popov. *Tsiganite v Osmanskata imperia*. Sofia: Litavra.

Славкова 2004: Славкова, М. Турските цигани в България и евангелското движение. // *Българска етнология*, № 3, 30–50. **Slavkova 2004:** Slavkova, M. Turskite tsigani v Balgaria i evangelskoto dvizhenie. // *Balgarska etnologia*, № 3, 30–50.

Христов, Янков 1989: Христов, Хр., Г. Янков. *Очерк за ислямизираните българи и национално-възродителния процес*. София. **Hristov, Yankov 1989:** Hristov, Hr., G. Yankov. *Ocherk za islyamiziranite balgari i natsionalno-vazroditelniya protses*. Sofia.

Marushiakova, Popov 1999: Marushiakova, E., V. Popov. The Relations of Ethnic and Confessional Consciousness of Gypsies in Bulgaria. // *Facta Univeritatis. Series Philosophy and Sociology*. University of Niš. Niš, Vol. 2, № 6, 81–89.

Nemeth 1956: Nemeth J., *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia.